



# **“ТУРУГУР, ТОХСУС ОЛОНХО ЫҢЫАБЫН ТОЙОН ТҮҮҮЛГЭТЭ!”**

Саха барахсан, самаан сайнин салалынта, сир ийз дойду солко күбүнэн сууланынга Ыныах ылан хантан хаанинаајып, күмтэн кинниээжин кэрэ кин-сээн гынан көксялтугър. Сырдын санаатынан сыйдаайан, угүө санааны үкэстгэн, бастьиг санааны бааралаан, инирэх санааны ишишэн блэстин поруутун тунуун, кини олонхотун-оюухайын, ырынтын-матыбын, тойтугун-доржонуун, чабырбааын-хөноонуун, хомуун-кырынчынтын, ункуутүн-битгигтин, сэйзин-сийзинч, оюурун-мандарын, ойуутун-бичигтийн, таганын-сабын, симъюн-киргэглийн, уус-урган ураты костүүлории бар дьонугар тилэри тигэрдэр. Ыныахха саха омук ис кута эрэ буулбаака, тас етгүн далжана дэлэйдик, сиздэрэйцик көстөр. Норуот бүттүүн үорүүтүнэн, түмсүүтүнэн, врөгейдөөбүт талкотуун түстгээр. Ыныах – итгээл костууга, ийз айнчкаа, төхөнчийн сийн ишигийн тунуун мөхомын ийнхүүн.

Чураным угю-машы дыно-эрэгэ,  
Бэлэг чадалыг түншнэ!

Салы бына баломиен күүпүт дысун көз Токсус Олонхойбүттүйн азатийон тиксиң көлгө. Ие сүрэхлийтэн кынайлан-мүшкүн күм-туюк кыаалашынын сүүрөн-көлөн, түбүүрөн, сибзюк олордоолтуу бөжөнү ыксааран, ыраанырынын устинн ыялан, таңас-сан тикинен, ас-чол багымын, сиергү-тумнина, ырында-үнкүүрт олонхой-тобукка, ишни-атак сооннууларыгар оболордуун олорон корбекке орооной, кыршарыбын күүс-кемо булган, кыршанча стардынын кыттын, эдэр ыччаг түрчим жишиг тэтийгээжүүлгөн, Дашиб жолугтар ынын кырьынтах дынажтара барыны-бары ыксааран, тэртеп-тэртеп түбük бөжөнү корсоң, утыйар ууну умнан Ынык-маны Ыныахылт ышцывылтарын уордзори-котуткори, уйлорин тухары умнубег жаро обийбуулори ойто-сананаға хааларары, күүсөөз үлчин бөсөн да көрсүтбүт.

Аны ынныахылын ынаар дьоңулаах күмүүтүр бука бары бир күрдүк сүрэбини котобуозут, юртебүг-котобуун! Ынары жабиг ыацтыгарбылын саха ышын сүрэйин зөзжөхтүк корсуюзут, ким туту мұтазарын ар субонама буолуобуун! Сахалын сайдерини ташыянын! Оңдоодлаах

хөгжүүлүгүр олбокторбутун умнумуобун Чусчайар чорооннороутун, мааны ытыйшарбылыц, аспытын-чалбурутун эрдэлтэй багасгын тэрэгийн цогцолборт хамаарсан.

Быных ыңар алаасылтыгар, Чуралчыбы тудапыгар, улуусут кишинизр бозу-сының корумукуун! Бын-ыраастык, чөбәдиң тута ханга сыйынчылыгын! Бары ытышлар юон күрестергө көктөөх көрөоччү булдукун Мунүүтгани да хойтуга башкас ыныас анылтылтыгар колиңдиг! Бары ытышлар күрөхөр биримзигориэр саңатанан истиштор! Көрөччүлөр-көвүлжоччиңдер толору токуорустунаар! Очною ыныахпилт сурэн көтөүү, үүрүүлү үразти, дыгу-соргуң диспайло!

Біліх алғының, үткіншілдеммуттың тарының остерін, ыспақтаған этногориц, дыбындашынырыларын бары бінрәй өйткен-сананан сұрағас-бъярга ингрезін! Оңтүстік дыбыммут ерзігіт көркөз тардынышах, үткіншілдеммуттегінде, бағынна бақылах, олжох тардынышах, сайдыңға дүлтүнудаа болады.

*Түркірдің Олоншабұт Талсұх ғынызда  
Толық таңтартардағы ғұханызы!*

## А.Т. НОГОВИЦЫН

## ЫНЫАХХА СҮБЭ-СОРГУ

1. Ыңых - избэл болыкт, шынтууда, айылчарга сүүрүүүү скор-тума, алтыны инзинни.
  2. Оңурайга улкүүлөннүү, кылтыы, кынаг болуу. Оңурай - ыңых сурун сөнүүүдү, көргөз.
  3. Олондо юғи-аймах уус-урал айымныштын мундуур чынчаша. Испекмэкли! Сөзөриякээли!
  4. Ыңых көрүгөр-нарыгар кохгохгүк кылтыы, уор-кото сыйынды.
  5. Ыңых күрсөтгөрүр кох-том болуу, көбүтсөн, оро күүрлүү.
  6. Сахалыны таныны, саха буюу борьбынан ягын туттуу.
  7. Сахалыны иинчи-хомуштуу багынбониц, чороон туттуурдаах ыңыхаха кирири.
  8. Сахалыны ас-ул астанылы, сандалы бастыны зарды.
  9. Түфүлгөтөн абаанын, кийин дырмаг философиятын ышылчыларга төрүн.
  10. Сахалыны сабохтоок болуу.
  11. Төргөннүүлгөтөн ыраастайын.
  12. Сирискин тутта-хатта сыйынды.
  13. Ойсанаса чубинирииз.
  14. Эт-хан чорун турута.
  15. Утүв санаа, мааны майдын сицим.
  16. Диони-үүту хомуйтуу.
  17. Ыңых күн тың-куту хайыны-байыны.
  18. Аер айылчаны харыстаанын, арчылчынын, тус бөйө альбийн төрүн.
  19. Үздүнчилдүрүр көрсүү. Чурагчыны ыңдыштымсаңын көрсөрүү.
  20. Эзбэж сыйынан, эзэрзөгөнни.
  21. Санааны саха дөлгөн саха саарынчара, улуу мадун санаавахтара, ергөй күүрзен обдохтора, ергөс кылдан обдохторе уутуйш турал торообуг-үесәббит дойдубут Чурагчы урептыйн, уйбатын, тумсүүзбөйн, юсқынчобин, дойду гиңээ дыюлюојун, сир гиңэ судутун көрсөрүү.

**“Маңаайы алааһа” культурнай-этнографический комплекс генеральнаибылаана Чурапчы улууһа, Чурапчы с.**



1. Транспорт тохтуур сирэ
  2. Алласка кинрэр Аар Ааннаа
  3. Ас-үол түүнгээ (хорчуоппалар)
  4. Далла мэндэйхи түүнгээ
  5. Көрөвччу трибунаат
  6. Түүнгэ "Уус кынхата"
  7. Уран-мандар уустар түүнгээлэрэ
  8. Фонтанинэр

9. Кинн түүлгэ
  10. Кыттааччылар түүлгэлэрэ
  11. Атак сонньюутун түүлгээ
  12. Урана- слонхо түүлгээ
  13. Аар Баах, Аал Луус Мас
  14. Балабан- олонхо түүлгээ
  15. Түүлгэ “Кытай”
  16. Уран- мандар уустар түүлгэлэрэ

- 27

  - 17. Чурапчы националитеттүүлбэрлерин түйүлгөтө
  - 18. Обо-аймах түйүлгөтө
  - 19. Сынныңанар сирдэр
  - 20. Ырыма-тойук түйүлгөтө
  - 21. Нэшилийктөр, тэрэлтэлэр түйүлгөлөрэ
  - 22. Ил-Түмэн ураһата
  - 23. Ил-Дархан ураһата
  - 24. Күрөхтөний түйүлгөтө
  - 25. Аквапарка
  - 26. Туалеттар
  - 27. Күн корсөр сиэр-туом түйүлгөтө
  - 28. Сүүрүк аттар ханаалтара
  - 29. Балаакханнан түйээ сир

Бэс нийн 18 күнэ, 2015 сүл.

Кэмэ	Тэрээнийнэр	
11:00 Бэс өйлийн 18-21 күннөрийгээр күн айлын узэлжилж	«Орго дойду оюунаат» Олонхону ойнуулгаабыт-дүүлүүннээзбит Саха сирийн худусчийнүүсарын үзэлжиний бывалтаката	«Айылгы» Култуура кино, РФ народнай худусчийнүүгэл А.П.Мунхалов галеректа, Чурагчы с., Ярославский уул., 18"а"
14:00 Бэс өйлийн 18-21 күннөрийгээр күн айлын узэлжилж	«Гуийг тойтуу» худусчийнүүк-кэрамист М.Н.Гуляева бывалтаката	«Айылгы» Култуура кино, бывалтака саалага, Чурагчы с., Ярославский уул., 18"а"
16:00 Бэс өйлийн 18-21 күннөрийгээр күн айлын узэлжилж	«Чурагчы олонхонуттара, олонхону чижийгээччилгэрээ» худусчийнүүсар И.С.Пинигин уонна Г.Г.Гурантасев бывалтакаларын, «Обзор олонхону уруунайтуулж», «Олонхо дойнгутун оониньуурлаара» бывалтакалар аныгтынзара	А.А.Саввин аятынан Чурагчылаацын история уонна этнография музей, Чурагчы с., Горький уул., 16
17:00	«Аллас юында, кэрээнд, айылцаа мааны оюугодуун» Кэрээндийн эрэлжийн түүнчлэг	«Айылгы» Култуура кино, улахан саала, Чурагчы с., Ярославский уул., 18"а"

Бэс нийн 12 күнэ, 2015 сал

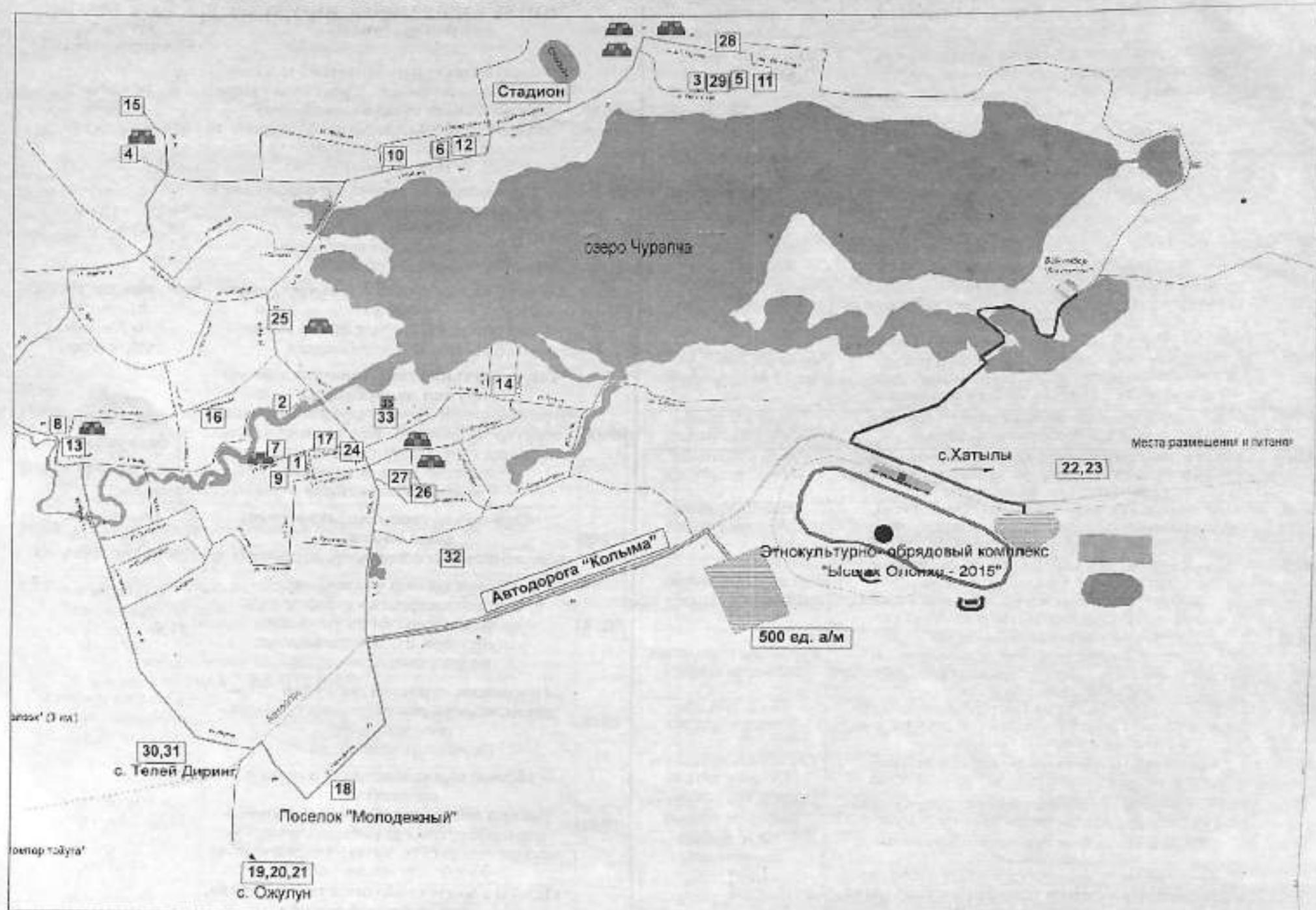
199-жылдын 19-күнү, 2012-жыл				
Көмүр	Тэрээннэр	Мыльылар сирэ	Тэрээннэр	
12:00	«Норон-норгүй, ыгъыс-мааны ыныдааттар!» ыныдааттардын корсуну	Улуус сиригээр-үолугар кириши аарыкгар	6. Башев Николай Егорович, Дзоккууский к., олонхону толорооччу, олонхото “Сынты уола Дызырай Бухатыр”;	
14:00	Олонхо Биймәдүйн корсо тахсыбыт киннэгээр суралтганийнэр	Улуус дынантаны дыолгин активийн сашита, Чурапчы с., Ленин уул., 41	7. Тарасов Николай Петрович, Чурапчы, Диринг, олонхону толорооччу, олонхото “Кулун Күшүстүүр”;	
18:00	“Кылтынах қылтыныг, дэгэрэц дыэрэйбүт Киристэнүүр ырымга” КЭНСИЭР	“Айылты” Култуура киниз, Чурапчы с., Ярославский уул., 18“а”	“Салтыныр, Саанкы томторо” пыш ханаайыстыбытын управлениенын балаңдана (Горький уул., 16/1); Социалистический Уз Геройа Р.И. Константинов уонна коюхос, согхуос берсээдэгээшорин, дирижэргээрэрий, тыа ханаайыстыбытын бишилийн эзэнтүүлгүүртээрин тустарынан экспозиция	
20:00	«Өнүөхөй ойбут, дыэрэгтэй тэйбит, үнкүү дыэрэгтэйбүт...» Ус аныктаны өнүөхөй (өнүөр сайнан овхосгоо ОҢҮӨХАЙ саяланынта)	“Айылты” Култуура кинин Тиэрээн, Чурапчы с., Ярославский уул., 18“а”	8. Иванов Семен Иппократьевич, Бүлүү к., олонхону толорооччу, олонхото “Кууда хара тынан кутургунан булкүйе осончыур кылааннах оргоостоо Кинес Боргын Бухатыр”;	
21:09	“Тобус томтор тойута” Чурапчы тойукка туойушубут тобус томторугар Чурапчы Тобус чулуу дыонун албан аагтарыгар туругурбут тобус балаңдана Олонхо дьоро киээтээ. Саха сирин тобус бастынг олонхонуттара олонхолорун толоруулара 1. Григорьев Николай Никитич, Чурапчы, Чакыр, олонхону толорооччу, олонхото Эрдлик Эрлини «Буура Доксур»; 2. Черноградский Семен Ильич, олонхону толорооччу, Дзоккууский к., олонхото «Мүнүдүү Бобо»; 3. Исаков Валентин Гаврилович, Дзоккууский к., олонхону; олонхото “Алтырхайдаах арбада аарык анынгар айылчын-юрдилын үсүүсүйт тый хара штаах Тырыллаан Мөхөсөйгө бухатыр”; 4. Тихонов Петр Максимович, Мэнэ-Хагалас, Томтор, олонхону толорооччу, олонхото “Дзулдуруйар Ныргун Бодтур”; 5. Захаров Аркадий Михайлович, Мэнэ-Хагалас, Майя, олонхону толорооччу, олонхото “Куруубай ханааны Кулун Күшүстүүр”;	«Балына томторо» Ачын дынто (Оксабирский уул., 15); Бодтурууский уулуунун билимлүүг Чурапчы уулуунун тортого Бодтур Ус түүнан уонна улуус хайдын үсүүсүйтпин, сайдыбынын түүнан экспозиция «Мурун Тыымчын томторо» колледж балаңдана (Нидыли уул., 4); Саха бастакы аагтарыбыт урунчыдьтуяа-ойнууга И.И. Синцев – Мыйтийкын уонна култуура, искуство билимлүүг дэлгэлээрин тустарынан экспозиция “Почта томторо” Д.П. Коркин аагспортивний Албан Ааг музейя, (Коркин уул., 10); ССРС, РСФСР, САССР үтүүлэх тренер Д.П. Коркин уонна билимлүүг спорт гэрийчилүүрүүн, спортсменнэрин, тренердээрин тустарынан экспозиция «Люхуур кылышын томторо» балына балаңдана (Ленин уул., 23); Бастакы быраас П.Н. Соколовиков 150 сыйынгар анаммынг уонна улуус дорубуйын харысгалбылын эзгэтийн түүнан экспозиция. “Электростанция томторо” Иоган Максимов балаңдана (Курортный пер., 2); Саха бастакы профессора Г.П. Баширин уонна билимлүүг учуюнайцар, наука, уорехийн тустарынан экспозиция	9. Иванов Василий Иванович - Чииэл Банытай, олонхонут, Ныурба, Таркаайы, олонхото «Хорула Бодтур»; 21:09 “Тобус томтор тойута” Чурапчы тойукка туойушубут тобус томторугар Чурапчы Тобус чулуу дыонун албан аагтарыгар туругурбут тобус балаңдана Олонхо дьоро киээтин, Саха сирин тобус бастынг олонхонуттара олонхолорун толорууларын ОНЛАЙН-КОРДОРУУ 23:00 “Ыччат ою отто ырыланы тутусчуттар, ою-ургу отто онинчыуну батысчылтар...” ыччаттарга үрүн түүн үнкүүгэ (ылгаачы Дэлгүүссэ, ырыманыт Анатолий Горюхов) 23:00 “Оничууну оройуттан ылвааны, кору көбүлүгтэн тутуоюн...” “Олох түгэвэр” сериал дьорууларын кылта уоттаах-кухсогдоо үнээчүү-бигийн	“Айылты” Култуура киниз, Чурапчы с., Ярославский уул., 18“а” “Айылты” Култуура киниз, Чурапчы с., Ярославский уул., 18“а”

Бэс ыйн 20 күнэ, 2015 сүүл

КЭМЭ	Тэрээншиэр	Үйтэллээр сирээ		
09:00	БНЬАХНЫР СИРЭЭ - машны маншардах Маңдайы алааныгар киирэр Аар Аанингра ынных дьонун, ыагтынтары АРЧЫЛАЛАНЫН	Хотогуулуу-Ардаа Аар Аан №2 Хотогуулуу-Илини Аар Аан №2		10:00-13:00 «Күн корен күлүмнүүр күндү күңэ бу буалтун, ый корен ымантыныр ытых таалата бу буалтун» (Олончо Ыньязын уорууреэж аныгыльта) • “Олут үс ууустан уонна Дьюкуускай куорагтан тумсүбүлүүт ашыгар” улуустарынан: - ынных дьонун сэгэгден хаман халиванга лабайлы, - Алтынан тобус хатыгастах лобун манган халиванга лабайлы, - алтын түүрөн сээрэ-тума; • Кээ дыбыы дойдум айтыр-сийлик түүнээти (тобус тойуктан туулар уус-урал дүүнүү); • Олончо ыньязын Ынъык Дуюзтын туруоруу сизээ. Саха Оросчуубулусын Ил Дархана Е.А.Борисов ытых түүлээр, эхрилгээ, - Эхрилээр: СО 10 сыйлаах Олончо - Саха Оросчуубулусын Ил Түмэнин бороссээрээгээ, А.Н.Жирков;
09:00	“Сүон саалынан мөхсөү күбийнээгүн, халын ханнан харчы ууруунообун” ас-үол атыгта, хорчуулканар, Эргин-урбаан	Маңдайы алааны Ас-үол түүнүүгээ, З№-дээх түүнүүгээ		
10:00	«Чончу комүе ороосунт, обуруу ойнуу түгүсүүт» Саха сирийн талба талашыннастарын быыстаска-даарбанжатын аныгыльтын сээрэ-тума	Маңдайы алааны Уран-маншар уустар түүнүүгээр, 7, 16 №-дээх түүнүүгээр		



## СХЕМА ТРАНСПОРТНОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ "ЫСЫАХ ОЛОНХО -2015"



Автодорога "Колыма"

Автостоянка

Ночная автостоянка автобусов

Палаточный городок

Водозабор

путь от ур. Мабаайы до водозабора "Липплээх" (3 км.)

Схема движения маршрутных автобусов

Автобусные остановки

Маршрут №1

Маршрут №2

Мостовой переход

Места проведения мероприятия "Тобус томтор тойуга"

1. Многофункциональный детский спортивный комплекс
2. Культурно-спортивный комплекс им. А.К. Софронова
3. Чуралчинский государственный институт физической культуры и спорта
4. Чуралчинский технический колледж
5. Республикаанская спортивная средняя школа-интернат им. Д.П. Коркина
6. МБДОУ "Детско-юношеская спортивная школа"
7. Чуралчинская детская школа искусств
8. Чуралчинская улусная гимназия
9. Чуралчинская средняя школа №1
10. Чуралчинская средняя школа №2
11. МБДОУ "Чуорзаны"
12. МБДОУ "Кытальы"
13. МБДОУ "Тулгучаан"
14. МБДОУ "Мичит"
15. МБДОУ "Березка"
16. МБДОУ "Каскил"
17. МБДОУ "Улыбка-1"

18. МБДОУ "Улыбка-2"
19. Профессиональный лицей №14 с. Окулун - 12 км.
20. Окулунская СОШ - 12 км.
21. МБДОУ "Күнчазна" с. Окулун - 12 км.
22. Хатылынская СОШ - 8 км.
23. МБДОУ "ЦРР-д/с Нуургүүн" с. Хатылы - 7 км.
24. Кафе "Байыр"
25. Кафе "Зелегея"
26. Столовая "Симмир"
27. Летний павильон столовой "Симмир"
28. Кафе "Омурухан" ИП "Архипов П.И."
29. Столовая Республиканской спортивной средней школы-интернат им. Д.П. Коркина (старый корпус)
30. Телейская СОШ с интернатом
31. МБДОУ "Күстүк" с. Телей-Диринг
32. Пожарное депо
33. Здание Чуралчинской ОВД

## ИНФОРМАЦИЯ, КОНТАКТНЫЕ НОМЕРА

## ОБЩЕПИТЫ:

Столовая "СИМИИР", ул. Дзержинского, 6, тел: 41-520.

Банкетный зал "ДАЙБАР ХОТУН", ул. Тумунахтаах, 1, тел: 89841088816.

Банкетный зал "ТОБУС ТОМТОР", ул. Софронова, тел: 89141075996.

Кафе "БАЙЫМ", ул. Ленина, 32/местность Майдайы, тел: 41-960.

Кафе "КЫТАЛЫК", ул. Карла-Маркса, бд.

Кафе "АЛГЫС", ул. Софронова.

Кафе "МАХТАЛ", ул. Карла Маркса, 12, ТЦ "Сентим", тел: 89142297901, 89141070759.

Кафе "АЙЫШЫР", ул. Ярославского, 18/а, тел:

89142986838.

Кафе "СУОЛГА", ул. Трактовая, 1/б, тел: 89142968989.

Кафе "ОМУРБАН", ул. Спортивная, 12/б, тел: 89644256700, 89142273393.

## ГОСТИНИЦЫ:

ИП Яковлева Л.А. ул. Софронова, 15, тел: 89142803044.

Гостиница "ҮІОР" ул. Красильникова, 29/а, тел: 89142904140.

Гостиница Чуралчинского коледжа ул. Ленина, 91, тел: 89142803459.

## ТАКСИ с. Чуралта:

"АРТЫС" тел: 42-888, 89142911411, 717-410.

"САХА" тел: 41-826, 89142278250, 89618673448.

"ЭРЭЛ" тел: 41-808, 89141004848.

"ВОЙД" тел: 43-515, 89141035100.

## ТАКСИ МЕЖДУОРОДНЫЕ:

"ААРТЫК", тел: 41-600, 42-292, 89142717616, 89141001316.

"МААРЫКЧААН", тел: 42-160, 44-000, 742-746, 708-070, 89243603000.

"ИШИН", тел: 42-777, 728-810.

"ГҮЙЛАРА", тел: 42-080, 89142355000.

"ИРИНА", тел: 41-802.

"ВИКТОРИЯ", тел: 42-505, 89142298089.